

УДК 65.012.32:338.431 (477)

СКИБА Т.В.
м. Житомир

ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Анотація. *Визначено роль інституційного середовища в розвитку підприємництва з урахуванням умов сільського економічного простору. Обґрунтовано основні заходи створення сприятливого інституційного середовища розвитку сільського підприємництва. Розроблено алгоритм системного супроводу розвитку сільського підприємництва.*

Ключові слова: *інституція, інституційне середовище, розвиток, сільське підприємництво, сільські території.*

Аннотация. *Определена роль институциональной среды в развитии предпринимательства с учетом условий сельского экономического пространства. Обоснованы основные мероприятия создания благоприятной институциональной среды развития сельского предпринимательства. Разработан алгоритм системного сопровождения развития сельского предпринимательства.*

Ключевые слова: *институция, институциональная среда, развитие, сельское предпринимательство, сельские территории.*

Abstract. *The role of institutional environment in business development in the economic conditions of rural areas is defined. The basic steps of creation a favorable institutional environment of rural entrepreneurship are justified. The algorithm of the system support of rural entrepreneurship development is proposed.*

Key words: *institution, institutional environment, development, rural entrepreneurship, rural territory.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток сільських територій є одним з основних пріоритетів державної політики України, спрямованої на підвищення стандартів життя сільського населення, зростання ефективності функціонування агропромислового комплексу, покращення стану довкілля та поліпшення якості людського капіталу. Державна політика розвитку сільських територій покликана забезпечувати формування сприятливого інституційного, організаційного та економічного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську

місцевість, а також створювати комфортні умови для проживання та роботи мешканців українського села.

Сільське підприємництво, як один з базових секторів сільської економіки, функціонування якого відбувається в складних організаційно-економічних умовах, напряму пов'язане з формуванням інститутів ринку. Фундаментальні інституційні зміни в економічному та соціальному житті села полягають у модернізації інститутів власності, форм господарювання, інфраструктури, наукового, фінансово-кредитного, соціального забезпечення. Проте, в Україні проблеми підприємництва часто мають другорядне значення і розглядаються поза сферою інституційної

забезпеченості. В результаті цього дана проблема не має системного характеру. Цілісність порядку вивчення проблем сільського бізнесу полягає в організації досліджень умов діяльності підприємств і ефективного державного регулювання. Все це є необхідними умовами для успішного розвитку підприємницької діяльності та повноцінного економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження сучасних умов та особливостей формування інституційного середовища підприємницької діяльності висвітлено в працях відомих вітчизняних і зарубіжних вчених, серед яких: О. Вільямсон, Т. Веблен, Д. Норт, М. Олсон, У. Ростоу, В. Збарський, М. Костриця, М. Маніліч, М. Малік, О. Шпикуляк, Ю. Лопатинський, О. Мороз, Ю. Коваленко, О. Ковальова, О. Матвійчук, Ю. Амосов, І. Прокопа та інші. Разом з тим, недостатня практична та методична розробленість даної проблеми в умовах сільського економічного простору створюють потребу подальших досліджень в заданому напрямі з метою виокремлення пріоритетних напрямів розвитку підприємницького сектору на інноваційній основі, що й зумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Мета статті. Метою представлено наукового дослідження є визначення впливу інституціонального середовища на розвиток сільського підприємництва та сприяння формуванню його наукоємного підґрунтя і підтримка підприємницьких формувань.

Вклад основного матеріалу з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Національна економіка в цілому та сільська її складова як середовище для здійснення підприємницької діяльності характеризується неналежним інституційним забезпеченням. Однією з причин цього є відсутність науково обґрунтованих підходів щодо структурних елементів системи ринкової інфраструктури та реалізації їх функцій. В сучасних умовах функціонування система підтримки бізнесу повинна включати існування незалежних організацій та активації дієвих механізмів їх взаємодії з суб'єктами підприємницької діяльності шляхом надання якісних послуг, що відповідають їх потребам [1, с. 245]. Зокрема йдеться про підтримку процесу створення нового бізнесу, формування системи інформаційного та консультативного обслуговування, розробку бізнес-планів, пошуку партнерів та надання маркетингової інформації, забезпечення доступу до фінансових ресурсів та кредитних гарантій, залучення до технології підприємницької діяльності бізнес-центрів та центрів розвитку малого підприємництва, створення бізнес-інкубаторів для підприємців-початківців, виробничих та технологічних парків, навчальних центрів з підготовки та перепідготовки спеціалістів, просування "ринкового" способу мислення, впровадження інновацій, формування економічних

знань і набуття практичних навичок роботи в ринкових умовах тощо.

Для реалізації зазначеного система ринкової інфраструктури повинна спиратися, по-перше, на підтримку державних інституцій щодо формування сприятливих умов функціонування та, по-друге, приватних підприємств і організацій в напрямі визначення перспектив розвитку у відповідності до потреб бізнесу. Разом з тим, зі слів фахівців аналітичного центру "Академія", в сучасних ринкових умовах на найбільшу увагу заслуговують ті бізнес-центри та бізнес-інкубатори, основними завданнями яких є створення умов для становлення малого підприємництва й створення нових робочих місць в секторі малих виробничих, інноваційних підприємств [2, с. 179].

Підприємництво, як особливий вид ініціативної діяльності громадян спрямованих на реалізацію власних, в першу чергу, матеріальних інтересів, – це одна з найважливіших складових цивілізованого громадянського суспільства, оскільки саме цей вид економічної активності забезпечує ресурсами будь-який соціум. З точки зору сільського підприємництва – це комерційна організація зі складною системою, що налічує безліч складових, від яких залежить не лише добробут підприємця та його родини, а й розвиток сільської громади. Ці складові є посередниками між організацією і суспільством в цілому. Організація несе відповідальність перед суспільством в якому функціонує, тому повинна спрямовувати частину своїх ресурсів і зусиль по соціальних каналах. Така соціальна відповідальність передбачає певний рівень добровільного відгуку на соціальні проблеми громади з боку підприємців. Саме тісна співпраця між структурами різних секторів суспільства у вирішенні нагальних соціальних проблем дає поштовх до взаємодії цих структур, як форми добровільної співпраці інститутів громадянського суспільства і суб'єктів підприємництва, в рамках якої здійснюється координація їх діяльності, спрямованої на вирішення пріоритетних локальних проблем у взаємодії з державними органами та установами.

Визначення напрямів та тенденцій розвитку інституційної підтримки підприємництва повинно відбуватися з урахуванням особливостей ринкових відносин, які визначають масштаби виробництва, можливості до створення нових робочих місць, забезпечення сприятливих системних умов для діяльності суб'єктів господарювання та вирівнюють диспропорції економічного розвитку. Таким чином, для сталого розвитку сільського підприємництва необхідною є концентрація зусиль щодо впровадження та реалізації потенціалу працюючих інститутів і елементів інфраструктури до якісно нового стану, у відповідності з вимогами ринкової економіки.

Особливістю розвитку сільського підприємництва є його традиційна відповідність інституційному, зокрема культурному середовищу сільської громади, що

розвивається в специфічних економічних, територіальних, адміністративних умовах. Це пояснюється тим, що саме сільська громада виступає носієм традиційного сільського способу життя та сама по собі є сталим і самодостатнім соціальним утворенням, в якому людина має усі можливості жити і розвиватися гармонійно. Крім того, в швидкозмінному ринковому середовищі критично важливою є здатність громад, а особливо їх лідерів, адаптуватися до змін, швидко і ефективно реагувати на виклики та разом з тим утримувати традиції, які роблять продукт діяльності сільських підприємців більш конкурентоздатними та адекватними потребам споживачів.

В зазначених умовах формування ринкового інституційного середовища потребує активних змін у інституційному забезпеченні розвитку сільської підприємницької діяльності. Підприємницька поведінка, здатність виявити нетрадиційні ринкові можливості за-

лежить від інституційного середовища функціонування підприємництва відповідно до соціально-економічних умов, які склалися на сільських територіях. Саме тому, щоб реалізувати свої підприємницькі ідеї та підтримувати бізнес, підприємці повинні мати доступ до капіталу, робочої сили, ринків і навичок управління.

Відповідно до цього сформовано визначальні принципи інституційного розвитку сільського підприємництва, які стануть джерелом зростання потенціалу сільського розвитку на локальному рівні і держави в цілому. В основі обґрунтування основних принципів інституційного розвитку сільського підприємництва, при переході до багатокладної економіки, закладено дуалістичний характер. З однієї сторони вони враховують загальний підхід до інституційного розвитку підприємницької діяльності, з іншої – специфічні ознаки, характерні для окремих територіальних громад (рис. 1).

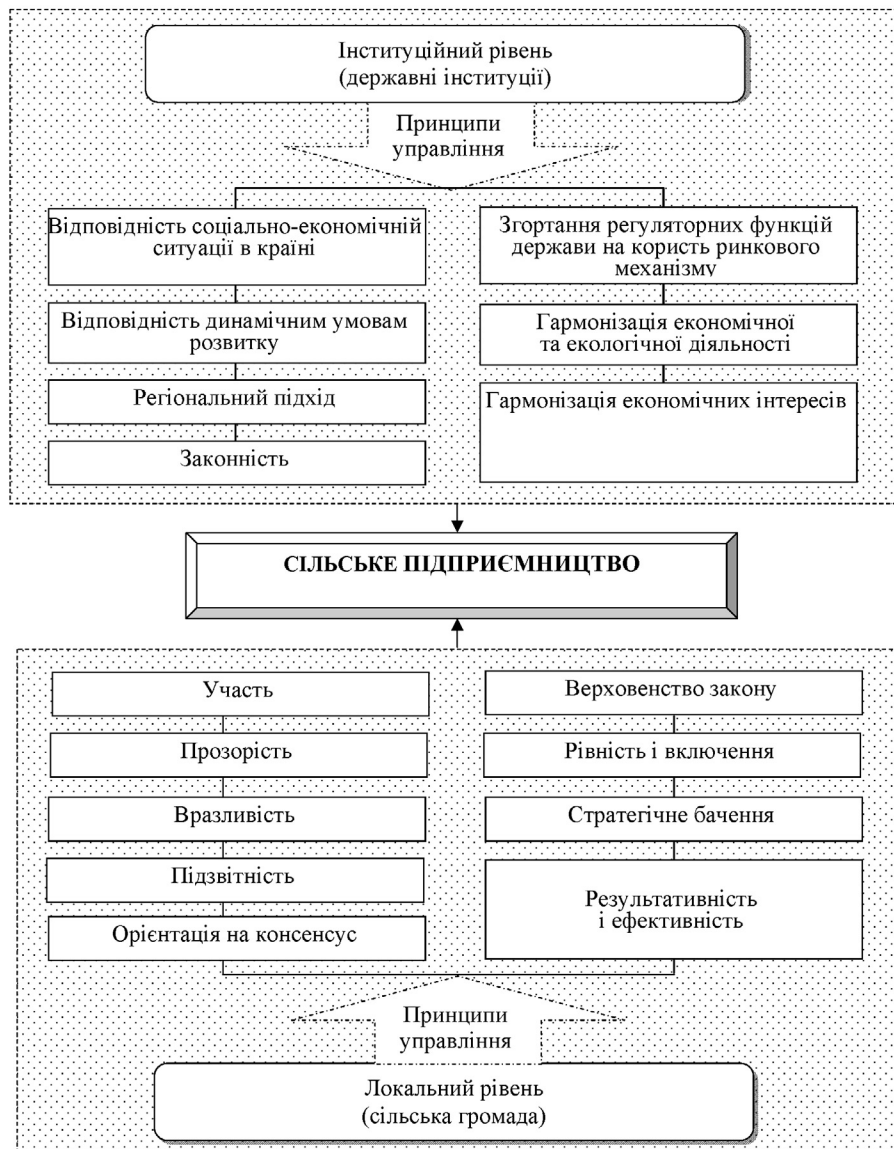

Рис. 1. Принципи інституційного розвитку сільського підприємництва

Виходячи зі сказаного, а також враховуючи виявлені особливості розгортання підприємницької діяльності на сільських територіях, можна стверджувати, що важливим інструментом формування сприятливого інституційного середовища для діяльності сільських підприємців є створення мобільних центрів інформаційної підтримки. Перспективна діяльність таких центрів розглядається через призму становлення академічного підприємництва на основі співпраці тріади інститутів "держава – наука – підприємство" (рис. 2).

Такий підхід полягає в активній взаємодії учасників між собою та спрямуванні зусиль на розвиток та модернізацію самого бізнесу. Концепція його створення передбачає забезпечення сприятливого середовища господарювання шляхом всебічної підтримки, стимулювання і розвитку позитивних досягнень сільських підприємців та самозайнятих жителів у різних сферах і формах ділової активності з дотриманням пріоритету гендерної рівності.

Створення мобільного центру підтримки підприємництва сприятиме формуванню середовища наукоємного підприємництва та підтримки підприємницьких формувань на інноваційній основі. Таким чином, в рамках даної концепції просувається утвердження університетів у якості координаційних центрів розвитку інноваційного середовища регіону, що сприятиме модернізації бізнесу. За таких умов університети позиціонуватимуться як провідні науково-методичні та координаційні ланки у сфері забезпечення інформаційно-консультаційного розвитку сільського підприємства.

Запропонований механізм забезпечення розвитку сільського підприємства в рамках тріади

"держава – наука – бізнес" передбачає активну взаємодію елементів між собою шляхом обміну фінансовими, матеріальними, інтелектуальними ресурсами та створення дієвих організаційних форм, відповідальних за продукування підприємницьких ідей та їх практичну реалізацію.

Так, університети за підтримки держави і бізнесу стають організаторами інкубаторів. Університет може частково виконувати роль підприємств, допомагаючи створювати фірми і організовуючи трансфер технологій. У свою чергу, підприємницькі формування можуть створювати структури, які забезпечують навчальний процес і здійснюють наукові дослідження за принципом університетів. Важливою особливістю цього механізму є перехід людей із однієї спіралі в іншу – із державного управління в бізнес, із бізнесу в університети, із університету в державне управління. Таке переміщення кадрів стимулює генерацію нових ідей, створення спільних проєктів, забезпечує взаєморозуміння між складовими цього механізму.

Розуміння специфіки взаємовідносин між університетами, державою і бізнесом, а також ролі університетів у створенні та просуванні нових знань і технологій, є невід'ємною складовою забезпечення економічного розвитку та науково-технічного прогресу. Мобільний центр підтримки підприємництва в рамках ведення наукоємного підприємства розширює і оновлює дослідження бази знань спеціалістами центру для розширення можливостей підприємницьких формувань щодо поліпшення ефективності їх діяльності. Крім того, він пропонує оригінальні прикладні наукові дослідження, думки, освітні ресурси з питань та проблем підприємства, що мають важливе значення для

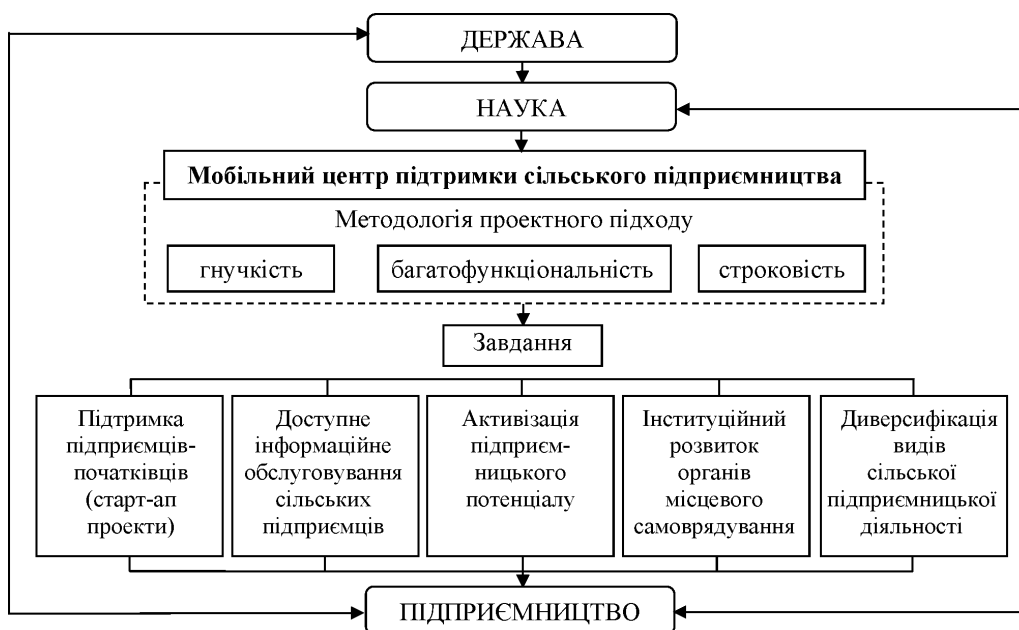

Рис. 2. Взаємодія елементів тріади розвитку сільського підприємства на засадах академічного підприємства

забезпечення інноваційних засад розвитку сільської громади та підприємницької діяльності на селі.

Узагальнюючи зазначене вище, необхідно підкреслити, що мета діяльності центру полягає у сприянні зростання якості життя та підвищенні рівня добробуту сільського населення завдяки стимулюванню економічної ініціативи та розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях. Виходячи зі сформульованої мети діяльності мобільних центрів, головними особливостями їх діяльності визначено:

- по-перше, оперативна, гнучка, цілеспрямована інформаційно-консультаційна підтримка сільських підприємців регіону;
- по-друге, формування та функціонування на основі наукового, кваліфікаційного та організаційного потенціалу університетів (зокрема, найбільш оптимальним варіантом вважається створення такого центру підтримки сільського підприємництва на базі навчального закладу, професорсько-викладацький склад якого здатний забезпечити фаховий науковий та інформаційний супровід діяльності суб'єктів підприємницької діяльності за різними напрямками – від агрономічного, ветеринарного, екологічного до економічного, фінансового, маркетингового тощо);
- по-третє, функціонування за принципом проектних команд, які створюються в момент виникнення конкретної бізнес-ситуації (такий підхід сприятиме формуванню дієвого колективу фахівців, які забезпечуватимуть надання необхідних послуг для підприємців, а також дозволяє обмежити витрати на утримання центру лише періодами його реального функціонування, гнучко підходити до політики формування цін на надані послуги залежно від їх складності, терміновості і т.д.).
- по-четверте, тісна взаємодія з органами місцевого врядування на сільських територіях, що сприятиме поширенню інформації про діяльність та функції мобільних центрів підтримки.

Виходячи з визначених мети та особливостей діяльності мобільних центрів підтримки сільського підприємництва, головними їх цілями слід вважати: надання широкого спектру переліку інформаційних, консультаційних та освітніх послуг сільським підприємцям; забезпечення доступу сільським підприємцям до інформаційних, довідкових і пошукових систем інформаційного порталу центру; залучення безробітних громадян, особливо молоді та жінок, до підприємницької діяльності.

При цьому основним завданням спеціалістів центру повинно стати надання сільським підприємцям можливості удосконалюватися самостійно, отримати підтримку в професійному і особистісному розвитку з боку досвідченого фахівця та перейняти досвід колег, що досягли успіху у власній діяльності. Також до його

компетенції входить сприяння суб'єктам підприємництва в отриманні фінансових і матеріально-технічних ресурсів, інформаційних, методичних та консультаційних послуг у підготовці та забезпеченні зазначених суб'єктів кваліфікованими кадрами. Отже, мобільний центр підтримки підприємництва покликаний виконувати низку функцій та вирішувати цілий спектр завдань, які сприятимуть активізації підприємницької діяльності на селі та зменшенню кількості невдалих спроб започаткування бізнесу. До них відносяться:

- надання державної підтримки сільським підприємцям через мобілізацію інформаційних ресурсів;
- надання адресної методичної, інформаційної, консультаційної, освітньої підтримки сільським підприємцям;
- підвищення рівня інформованості підприємців і населення щодо перспектив підприємництва на сільських територіях;
- розробка методичних матеріалів та практичних посібників з актуальних проблем розвитку малого та середнього бізнесу для поширення в підприємницькому середовищі;
- сприяння у просуванні діяльності центру (наданні інформації про проведені виставки, ярмарки, підготовці маркетингових оглядів галузей);
- збільшення інвестиційних можливостей сільських підприємців (співпраця з Інвестиційним фондом "ПОЛІССЯ" – створення банку даних бізнес-проектів, бізнес-ідей, пошук інвесторів, бізнес-партнерів);
- взаємодія із засобами масової інформації в галузі висвітлення та обговорення проблем сільського підприємництва та шляхів їх вирішення, поширення ідей підприємницької діяльності в умовах сільського економічного простору;
- взаємодія з державними органами, центрами зайнятості населення, фондами підтримки підприємництва та територіальними бізнес-структурами.

Основними очікуваними результатами діяльності центру необхідно вважати:

- підвищення інституційної спроможності з надання інформаційно-консультаційних послуг підприємцям у сільській місцевості Житомирської області;
- покращення професійних навичок персоналу та спеціалістів мобільного центру підтримки підприємництва, які безпосередньо працюють з сільськими підприємцями;
- розвиток навичок інформаційної діяльності та захисту інтересів сільського підприємця органами місцевого самоврядування, що підвищило б мобілізацію місцевих ресурсів та якість надання послуг центром;

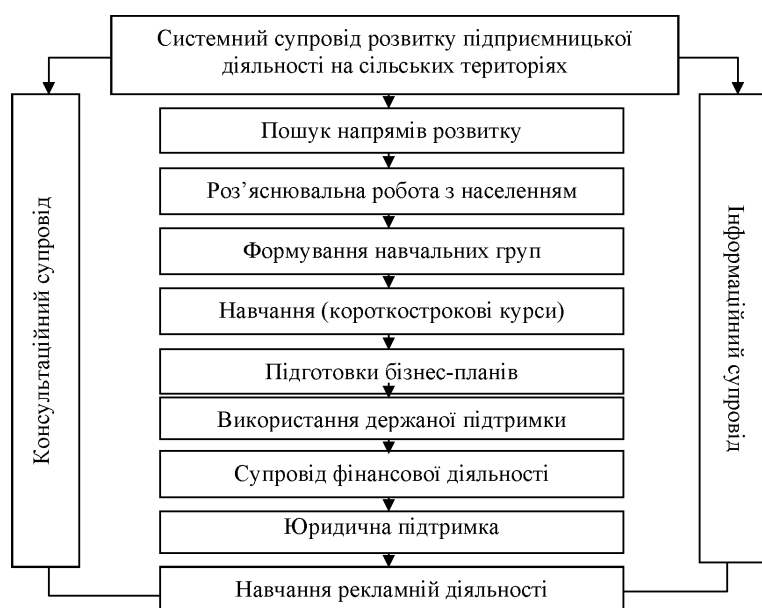

Рис. 3. Алгоритм системного супроводу розвитку сільського підприємництва

- вивчення та впровадження нових методів задоволення потреб сільських підприємців шляхом їхньої участі в аналізі існуючих соціально-економічних проблем громади та пошуку шляхів їх вирішення;
- створення партнерства у сфері інформаційно-консультаційної підтримки між центром, державними органами, громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, громадою та сільськими підприємцями.

Безперечною перевагою структур пропонуваного типу є максимальне врахування реальних потреб підприємців, особистісних мотивів, технологій та умов господарювання. Тому основна функція створення мобільних центрів полягає у системному супроводі розвитку підприємництва на сільських територіях, заснованого на наданні комплексу заходів з придбання селянами знань і умінь для започаткування та здійснення ними підприємницької діяльності. За такої позиції алгоритм діяльності центрів передбачає визначену послідовність етапів (рис. 3).

Системність супроводу означає можливість надання допомоги сільським підприємцям в усіх аспектах системи підприємницьких дій: від підготовки документів, необхідних для участі в регіональних програмах підтримки підприємництва, до формування і надання інформації про всі наявні можливості отримання кредитних ресурсів та розробки методичного забезпечення з питань організації та ведення бізнесу.

Крім вказаних основних етапів, в алгоритмі передбачається також створення стабільного інформаційного поля, що постійно розвивається, та додаткового консультаційного супроводу підприємців. Можливі також й інші заходи, що мають на меті підвищення якості супроводу сільського підприємця. При такому підході інтенсивність розвитку підприємництва буде більш високою, а наявність безперервного системного супроводу дозволить значно зменшити кількість невдалих спроб започаткування бізнесу, що гарантується завдяки дотриманню принципів доступності, якості та оперативності надання послуг.

Висновки і перспективи подальших розробок у даному напрямі. Для активізації підприємницьких процесів на сільських територіях необхідною є забезпечення якісного інституційного

середовища, яке сприятиме розвитку сільського підприємництва на засадах науки та просування інноваційних бізнес ідей, що є критично важливим для вирівнювання в досягнутих показниках розвитку на сільських територіях та у містах. Проте, пропонується ініціатива потребує підтримки на мікро- та макrorівнях, адже розвиток сільського підприємництва сприятиме не лише активізації сільської громади та більш ефективному використанню ендогенних ресурсів і їх капіталізації, а й загальному економічному зростанню. Необхідним при цьому є розуміння сільськими підприємцями того, що успішне ведення бізнесу, в першу чергу, залежить від активності власної позиції, що в сучасних умовах є особливо критичним чинником серед жінок підприємців – діючих та перспективних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скиба Т.В. Інфраструктурне забезпечення розвитку малого підприємництва / Т. В. Скиба. Менеджмент підприємницької діяльності: матеріали 9-ої науч.-практ. конф. молодих учених, аспірантів і студентів с міжнародним участием. " Симферополь: ДІАІПІ, 2011. – С. 244-246.
2. Малік М. Й. Проблеми розвитку сільських територій. / М. Й. Малік, В. А. Пулім. Стратегія розвитку України. Науковий журнал. – № 1-2, 2008.
3. Костриця М. М. Розвиток підприємництва як інституційний чинник підвищення національної конкурентоспроможності / М. М. Костриця. Вісник ЖДТУ. – 2011. – №2(56). – С. 48-51.
4. Аналітичний Центр Академія [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.academia.org.ua>.